Ideologie și limbaj

Rețeaua complexă de conexiuni care pun în relief ipostazele raportului ideologie-limbaj generează provocări și controverse. Configurările conceptuale diferă de la o școală de gândire la alta, iar natura intimă a raportului, departe de a fi cercetată din unghiul certitudinilor, se situează pe terenul dezbaterilor, astfel încât, în perioada actuală, dominantele acestui câmp de studiu comun mai multor științe pot fi integrate sub semnul relativității. Într-o anumită măsură, se poate vorbi despre atingerea unei limite în pozitivismul definițiilor care își propun să epuizeze sferele de cuprindere noțională și terminologică ale celor doi poli ai raportului. Considerate separat și în sine, ideologia și limbajul uman se prezintă ca închegări de spirit și de acțiune ale căror manifestări sunt extraordinar de variate. Dacă diversitatea speciilor de ideologie și de limbaj evidențiază existența și importanța unor trăsături greu de depășit în vederea fixării unor formule definiționale cu pretenții de universalitate, nu e mai puțin evidentă existența unor aspecte comune prin care multiplele fenomene ce țin de sfera ideologiei sau de cea a limbajului se apropie unele de altele. Multiforme și heteroclite, ideologia, pe de o parte, și limbajul, pe de altă parte, își dispută, în evoluția spirituală și materială a comunităților umane, înscrierea în relații cu gândirea și cu societatea.

Considerate din unghi istoric, constructele ideologice și faptele de limbaj se situează în tensiune cu esența cognitivă a ființei umane și cu natura socială a omului. O ideologie, oricare ar fi specificul ei, și un fapt de limbaj, indiferent de natura sa semiotică, se relevă, din perspectiva curgerii timpului, ca realități cultural-istorice de factură

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

dinamică (apar, evoluează, dispar), ceea ce favorizează descrierea corelată a manifestărilor ideologice şi de limbaj. Se cuvine deci să acceptăm şi să ţinem seamă de importanţa *principiului relativităţii*, potrivit căruia un complex ideologic se împleteşte cu un ansamblu de fapte de limbaj în măsura în care o configuraţie semiotică este sau devine aptă să exprime ideologicul.

Un complex ideologic nu se poate închega în absenţa unui veşmânt semiotic. Fără un limbaj în care să se concretizeze şi care să o poarte, ideea nu capătă viaţă, ceea ce înseamnă că nici o ideologie nu se poate manifesta fără un suport semiotic.

Pe de altă parte, nu toate limbajele sunt în mod invariabil purtătoare ale ideologicului (Ponzio în Posner/Robering/Sebeok 2004/IV: 3437). Admiţând că o ideologie, *I*, poate fi înscrisă în diverse specii de limbaj, L_1, L_2,... L_n, în timp ce un limbaj, *L*, se poate constitui în expresie a uneia sau mai multor ideologii (I_1, I_2, ... I_n), observăm că *asimetria* evidenţiază capacitatea unităţilor de limbaj (semnele) de a simboliza activitatea cognitivă şi practicile socio-culturale. Mai departe, asimetria dintre ideologie şi limbaj pune în lumină existenţa unui al doilea principiu care asigură pertinenţa relaţiei între poli, *principiul adecvării*. Potrivit acestui principiu, legăturile dintre ideologie şi limbaj generează *arhitecturi simbolice*.

Ca realizare pertinentă, optimă şi eficientă a solidarităţii dintre ideologie şi limbaj, o arhitectură simbolică are, prin elementele care o alcătuiesc, natură dublă: ideal-abstractă, desprinsă din considerarea ideologiei şi limbajului ca manifestări ce ţin de planul gândirii, şi material-concretă, desprinsă din actualizarea respectivelor manifestări în plan social. Raportarea la gândire permite observarea valorilor ideatice pe care se edifică o arhitectură simbolică, în timp ce raportarea la societate dă seamă despre circulaţia concretă, în plan socio-cultural, a valorilor respective.

Paleta elementelor care formează o arhitectură simbolică este foarte bogată. De pildă, în planul vieţii social-politice, corpusurile de texte doctrinare, lozincile, imnurile naţionale sau ale grupurilor,

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

drapelele, stemele, însemnele grupărilor şi formaţiunilor (culturale, sociale, politice etc.), sunt, dacă e să le interpretăm în conformitate cu un model semiologic diadic, tot atâtea ansambluri de simboluri a căror identitate rezultă din unirea unui tip de *simbolizant*, adică a unui tip de suport semiotic (sonor, vizual, tactil, mimico-gestual etc.), cu un tip de *simbolizat* în a cărui cuprindere se fixează valorile ideologice, fie acestea concepte, constelaţii conceptuale sau modele ample de configurare ideologică.

Simbolul este unitatea de bază a arhitecturii simbolice în care ideologia şi limbajul se împletesc. Prin latura material-concretă, a cărei constituire, convenţionalizare şi întrebuinţare evidenţiază dimensiunea socială a raportului ideologie-limbaj, simbolul capătă o articulare cultural-istorică specifică. Prin latura ideal-abstractă, a cărei complexitate oglindeşte dimensiunea cognitivă a raportului ideologie-limbaj, simbolul transmite un conţinut valoric. Prin natura particulară a suportului semiotic, simbolizantul se cristalizează, se concretizează într-o anume formă şi deschide drumul către simbolizat. La rândul său, simbolizatul, în calitate de construct convenţional prin care se pune în circulaţie o valoare ideologică, condiţionează fixarea în câmp socio-cultural a simbolizantului, instituţionalizarea sa. Un simbol ideologic este recunoscut ca element constitutiv al unei arhitecturi simbolice graţie caracterului său bilateral.

Simbolul ideologic are caracter relativ. Proiectat pe fundalul împletirii ideologiei cu limbajul, simbolul se dezvăluie ca relaţie între un suport semiotic şi un conţinut valoric. Într-o arhitectură simbolică, elementele ideologice se materializează în suporturi semiotice distincte. De pildă, doctrina numită comunism nu se limitează doar la un ansamblu de teze fixate într-un corpus canonic sau apocrif de texte doctrinare. Aceasta este doar una din părţile ce alcătuiesc arhitectura simbolică a complexului ideologic respectiv. Tot ca reflexe ale ideologiei (politice, în cazul invocat) interpretăm şi alte faţete ale arhitecturii

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

simbolice[1]: însemnele ('secera şi ciocanul', 'steaua roşie'), portretizarea fondatorilor (a căror „deificare" este multiformă: statui, tablouri, tapiserii, tipărituri, fotografii, medalii, filme, imnuri etc.), literatura omagială (encomioane, ode, narațiuni cvasi-folclorice) ş.a. Aşadar, vom numi *totemizare ideologică*[2] clasa vastă de fenomene semiotice prin care un aspect ideologic este pus în valoare, transmis de mai multe limbaje, deopotrivă de factură verbală şi non-verbală. Prin totemizare ideologică, elementele constitutive ale unei arhitecturi simbolice devin emblematice.

Înțelegând că un aspect ideologic poate fi purtat de mai multe limbaje, nu e mai puțin important să remarcăm că o arhitectură simbolică nu aparține exclusiv unei infrastructuri semiotice, ci poate fi reperată şi în alte configurații ideologice, înrudite sau neînrudite, anterioare sau posterioare[3], în orice caz autonome sau independente față de arhitectura luată ca reper. Prin urmare, principiul relativității

[1] Se poate obiecta că arhitectura simbolică reflectă cadrele unui regim, nu ale unui model ideologic în sine, dar considerarea ei ca realizare a unei ideologii e posibilă atâta vreme cât se are în atenție valoarea simbolică a fenomenelor respective, relația lor cu o *forma mentis* recunoscută ca ideologie.

[2] În acord cu definirea totemului ca reprezentare simbolică a unui strămoş mitic, prin «totemizare ideologică» înțelegem procesul de configurare semiotică prin care mai multe clase de semne verbale şi non-verbale sunt învestite cu valoare simbolică pentru a pune în circulație un anumit ansamblu ideologic. Aşa cum totemele propriu-zise conservă, prin funcția lor de reprezentare, elementele esențiale ale unei concepții asupra lumii şi, prin funcția lor socială, datele unei articulări sociale, „totemele" ideologice subliniază dimensiunile cognitivă şi socială ale unui aspect ideologic dat. Paralela între simbolurile totemice şi simbolurile ideologice are rostul de a atrage atenția asupra ritualizării care caracterizează propagarea în plan social a elementelor ideologice.

[3] Într-o sinteză privind istoria propagandei, ale cărei ipostaze sunt urmărite din Antichitate până în perioada contemporană, este prezentat un inventar bogat de arhitecturi simbolice menite să semnaleze, să fixeze sau, dimpotrivă, să discrediteze, să micşoreze forța unor doctrine în raport cu altele, fie acestea religioase, politice, militare, coloniale etc. În același volum este supusă interpretării şi filiația istorică a unor tipuri şi mijloace de propagandă. (Taylor 2003).

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

domină şi celălalt vector al relaţiei: unul şi acelaşi fapt de limbaj poate fi învestit cu valori ideologice diferite al căror purtător devine. Noţiuni şi cuvinte precum *libertate*, *dreptate*, *adevăr* se află, succesiv sau concomitent, în uzul mai multor ideologii, deosebirile între valori fiind realizate prin segmentări conceptuale specifice vehiculate de respectivele orientări ideologice. Plurivalenţa ideologică a unui simbol precum 'steaua roşie' aduce în prim plan relativitatea cultural-istorică a simbolizării ideologice; de la o epocă la alta, semnul se poate integra în variate arhitecturi simbolice, religioase, militare, administrative, politice etc. Acest proces de *ideologizare a resurselor semiotice* oglindeşte natura frecvent reactivă a confruntărilor ideologice, a căror situare în competiţie se manifestă fie prin creditare (o teză ideologică se dezvoltă prin raportare convergentă la aspecte ale altor ideologii), fie prin discreditare (o teză ideologică subminează, prin raportare divergentă, alte configuraţii ideologice), şi reliefează faptul că un semn oarecare poate căpăta o funcţie ideologică pe care în chip obişnuit nu o are.

Adecvarea simbolului la valoarea ideologică pe care o reprezintă şi o transmite este de tot atât de mare importanţă ca şi principiul relativităţii ce domină raportul ideologie-limbaj. Orice semn purtător de valoare ideologică se prezintă, în condiţia sa de veşmânt semiotic, atât ca potrivit cu valoarea ideologică pe care o transmite, cât şi ca relativ, în sensul că nu există în chip izolat şi independent de alte semne, ci, dimpotrivă, face parte dintr-o reţea de relaţii semiotice învestite cu potenţial de semnificare ideologică.

Cuprinderea unei ideologii într-o arhitectură de semne simbolice reflectă capacitatea limbajului de a se adecva forţelor de producţie şi de transmitere care asigură existenţa şi răspândirea unui ansamblu ideologic. Esenţa pe care o reclamă principiul adecvării este că o ideologie - prin raportare la formele de limbaj pe care şi le apropriază - creează sau modifică un cadru, iar acesta se impune indivizilor şi grupurilor ca evidenţă cognitivă şi socială. Astfel, cadrul devine concomitent spaţiul în care se încheagă, prin limbaj, o ideologie şi limita pe care o negociază, în câmp social, fiinţele umane.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

În virtutea acestor observații preliminare, descrierea și interpretarea unor cadre în care se concretizează raportul ideologie-limbaj se va materializa în examinarea unor fapte de limbaj care, în calitatea lor de elemente constitutive ale unor arhitecturi simbolice, asigură și întreține existența și circulația de valori ideologice. Mai precis, ne propunem să examinăm, prin mijlocirea teoriei metaforei conceptuale, câteva din elementele ideologice vehiculate în presa românească din anii mișcării legionare și din perioada regimului comunist, pentru a observa caracterul statornic al unor conceptualizări de mare circulație în discursul autoritar. Analiza are la bază premisa că în regimurile totalitare raza de acțiune a ideologiei politice tinde să controleze sau chiar să acapareze teritoriile simbolice ale unor instituții precum biserica, învățământul, justiția ș.a., care, la rându-le, deși au capacitatea de a pune în circulație valori ideologice, prin subordonarea față de politic își pierd funcția critică de a asigura trăinicia diversității ideologice, condiție primă a echilibrului între forțele care animă viața socio-culturală și buna funcționare a unei societăți.

Mijloacele de comunicare în masă au proprietatea de a cataliza sau, dimpotrivă, de a inhiba raportul de forțe dintre diverse ideologii. În totalitarism, concomitent cu exercitarea altor măsuri limitative, punerea sub control politic a mass-media înseamnă luarea în stăpânire a discursului public și exploatarea lui, prin denaturarea puterii sale elementare de interpretare a lumii, în așa fel încât discursul public decade din statutul firesc de mediator între ideologii și capătă rolul ingrat de unealtă aservită unor scopuri mai mult sau mai puțin explicit formulate.

Încosertarea discursului public și instrumentalizarea acestuia pentru a servi exclusiv anumitor interese motivate ideologic reflectă prefacerile care au loc în planul raportului ideologie-limbaj. În condițiile în care un ansamblu de valori ideologice este impus pentru a exclude dreptul de manifestare al altor ansambluri ideologice, unele resurse de limbaj sunt marginalizate, iar altele sunt scoase în afara spațiului public (și privat), prin activarea interdicțiilor de tot felul.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

Intensitatea *tabuizării* prin care se semnalează renunțarea la libertățile presupuse de pluralitatea ideologică și de limbaj și instituționalizarea acerbă a unei ideologii care își anexează sau deturnează de la condiția lor firească diverse fapte de limbaj, astfel eliminând alte ideologii considerate *concurente*, sunt direct proporționale cu severitatea formelor de control exercitate asupra indivizilor și grupurilor.

Interdicțiile[4] dictate de așa-zisele rațiuni ideologice au, în planul comunicării publice, mai multe efecte, cele mai importante fiind a) *supralicitarea* unor fapte de limbaj, care devin mijloace favorite de punere în circulație a anumitor valori ideologice și b) *supracodificarea* conținuturilor ideologice, transmise prin cât mai multe varietăți de limbaj. Dacă supralicitarea faptelor de limbaj este subliniată, de pildă, de fetișul emblemelor (însemne de identitate, de putere și de ierarhizare, forme ritualizate de adresare și de comportament ș.a.m.d.), supracodificarea dezvăluie conlucrarea faptelor de limbaj în procesul de reprezentare a unor valori ideologice, transmise atât prin mijloace verbale (texte doctrinare, discursuri, sloganuri, termeni și formule de recunoaștere) cât și non-verbale (vestimentație, comportament ș.a.).

Efectele pe care am convenit să le numim supralicitare și supracodificare atrag atenția asupra câtorva aspecte demne de semnalat. Pluralitatea ideologică și de limbaj menține, în principiu, echilibrul între reprezentări și punerea lor în acțiune. În calitate de fenomen bazat pe o ideologie agresivă, reactivă și expansionistă, aflată în căutarea unui ansamblu de mijloace semiotice pe care să le exploateze până la epuizare, totalitarismul este caracterizat tocmai de dezechilibrul creat între ceea ce este reprezentat și fixat ca ideologie și ceea ce se pune în acțiune prin limbaj. Intoleranța față de alte ansambluri ideologice pe care o doctrină totalitară le marginalizează sau le suprimă derivă din dogmatizare. În conștiința susținătorilor ei devotați, ideologia asumată

[4] Interdicțiile de limbaj sunt corelate cu interdicțiile ideologice pe care le gestionează un regim autoritar sau totalitar.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

este, în mod invariabil, mai presus de orice altă configurație ideologică și singura adevărată. Impusă ca absolută, doctrina acaparatoare este inoperantă într-un sistem ai cărui constituenți se raportează unii la alții pentru a-și releva identitatea. Dacă monopolul ideologic îi afectează funcționarea, sistemul de relații între arhitecturile ideatice își pierde forța de a produce și de a întreține distincții și delimitări. Ostilitatea față de alte constructe ideologice face ca o dogmă să aibă mai degrabă caracter performativ decât constatativ[5]. Din moment ce valorizarea ideologică este considerată cardinală, identitatea doctrinară nu mai este întreținută prin relații sistemice de conceptualizare, ci prin exerciții practice de instituționalizare socială, puse în scenă cu forța. Ceea ce la origine va fi fost ipoteză, se transformă în teză și apoi în dogmă. Forța dogmei rezidă în preluarea controlului și în impunerea interdicțiilor, nu în aflarea unui loc în interiorul unui sistem abstract și relativ de negocieri simbolice și de delimitări conceptuale. Acesta este, în opinia noastră, parcursul (simplificat) prin care se dezvoltă, în regimurile totalitare, arhitecturi simbolice laborioase, cu ornamentare luxuriantă, menite să ancoreze dogmele în câmp social și să le confere autoritate.

Între faptele de limbaj care au proprietatea de a simboliza și de a transmite valori ideologice, limbile naturale ocupă locul cel mai important. Limba, scrie Ferdinand de Saussure (1998: 41), nu este nimic altceva decât „*un sistem de semne ce exprimă idei*". Spre deosebire de celelalte categorii de semne, simbolurile verbale pot fi întrebuințate

[5] Considerat în sine și fără a fi restrâns la totalitarism, raportul ideologie-limbaj ne apare – dacă e să adaptăm terminologia propusă de John Austin (2003) - ca raport de natură constatativă. Cu alte cuvinte, un fapt de limbaj are capacitatea de a reprezenta elemente ideologice a căror valoare de adevăr poate fi, la rigoare, evaluată și interpretată. Dacă, însă, raportul amintit este cercetat din punctul de vedere al practicilor sociale prin care se materializează, el apare ca fiind de factură performativă, ceea ce înseamnă că un fapt de limbaj este nu atât o reprezentare cât o punere în acțiune a unei componente ideologice, fără ca valoarea de adevăr a conținutului ideologic să stea numaidecât în prim-plan.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

pentru a descrie atât organizarea şi funcţionarea sistemului din care fac parte cât şi specificul semiotic al oricărui alt sistem de comunicare. Prin calitatea de produs al activităţii de gândire şi de trăire a omului în plan istoric şi socio-cultural, orice ideologie se face cunoscută într-o limbă naturală, care, la rândul ei, este tot creaţie a omului-fiinţă socială[6]. Versatilitatea limbii în a exprima o ideologie sau alta este atât de mare încât unul şi acelaşi idiom are capacitatea de a transmite serii ample de elemente ideologice. Această caracteristică ţine de solidaritatea legăturilor între limbă şi gândire[7].

Pentru a fi exprimată, lumea se proiectează în unitatea cuvânt - idee. În consubstanţialitate cu gândirea, limba activează şi tezaurizează configuraţii conceptuale şi sonore apte să transmită imaginea despre lume făurită în conştiinţa omului. Prin această funcţie, limba se constituie ca repertoriu de interpretări date de vorbitorii ei asupra lumii. Această observaţie trezeşte întrebarea dacă limba este sau nu ideo-logică, în calitatea ei de întreg (organ) de gândire şi de vorbire. O astfel de interogaţie intră ca parte a unui set mai amplu de probleme în preocupările de filosofia limbajului şi în aria de interes a mai multor orientări ştiinţifice actuale de sorginte cognitivistă, precum teoria metaforei conceptuale, analiza critică a discursului, pragmatica cognitivă ş.a.

De pildă, pentru unii dintre adepţii paradigmei cognitive, termenii *ideologie* şi *discurs* comportă, dincolo de sensurile particulare pe care le vehiculează diverse şcoli teoretice, două clase de definiţii, o definiţie largă şi o definiţie restrânsă (Dirven/Polzenhagen/Wolf în Geeraerts/Cuyckens 2007: 1223). Astfel, în accepţia largă a termenului, ideologia este un sistem de gândire, „*reflectat mai degrabă ca set de norme şi valori implicite şi explicite care furnizează modele de acţiune şi de existenţă în câmpul interacţiunilor sociale*". Potrivit accepţiei

[6] Pentru detalii asupra raportului limbă - gândire - societate, vezi, pildă, Irimia 2011: 87-175.

[7] „*Limba este organul formator al gândului*" (Humboldt 2008:89).

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

restrânse, cuvântul *ideologie* trimite la „*atitudini față de relațiile de putere*" sau, în termenii lui Fairclough, la „*reprezentări ale aspectelor lumii care contribuie la stabilirea, menținerea și schimbarea raporturilor sociale de putere, dominare și exploatare*". În paralel, conform accepției largi, *discurs* denumește ansamblul de „*practici discursive tradiționale în interacțiunile sociale*", în vreme ce definiția restrânsă reduce sfera de înțeles la „*material lingvistic scris sau vorbit*".

Oricare din cei doi termeni este luat ca reper, relația dintre clasele de definiții este una de întrepătrundere, cu observația că studiul legăturilor dintre ideologie și discurs presupune analiza cadrelor, domeniilor și/sau modelelor culturale, deopotrivă voluntare și involuntare, ce evidențiază transmiterea prin limbă a elementelor conceptuale din alcătuirea unui sistem ideologic.

De pildă în teoria metaforei conceptuale, direcție de cercetare deschisă de George Lakoff și Mark Johnson (1980), primează identificarea unor domenii noționale, așa cum sunt ele reliefate în discurs prin sensurile cuvintelor și expresiilor; identificarea este urmată de descrierea unor tipuri de relații între respectivele domenii. Analiza conduce la evaluarea importanței unor procese de transfer conceptual, numite, în acord cu anumite proprietăți, *metaforă conceptuală*, respectiv *metonimie conceptuală*. Acestea orientează înțelegerea și exprimarea unui domeniu de cunoaștere, numit domeniu-țintă, în termenii altui domeniu, numit domeniu-sursă. Considerate ca „focalizări", mecanismele de conceptualizare pun în lumină faptul că activitatea de categorizare și de raportare a unor categorii la altele este sistematică. Astfel, în fragmentul

„*Pentru zidirea unei noui lumi va trebui să fie înfrînt cerberul vechilor așezări care este incontestabil forța odioasă a francmasoneriei. Înfrângerea ei va deschide larg drumul spre zările albastre ale nouei arhitecturi a omenirii. În primul rând însă Europa, în iureșul ei de purificare, cutremurată de pasul gigantic al revoluției ziditoare de*

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

veacuri noui, va trebui să extirpe radical dintre vechile sale hotare germenele diabolic al masoneriei."[8],

observăm că referirile la *lumea nouă* angajează termeni din domeniul *ridicării de monumente.* Cu alte cuvinte, prin transfer noțional se dezvoltă metafora conceptuală LUMEA ESTE UN EDIFICIU. Această punere în perspectivă are mai multe implicații pentru înțelegerea cadrului conceptual pe care semantica textului îl reliefează. Interpretând lumea ca o construcție monumentală, gazetarul lasă de înțeles că cei ce participă la zidirea „*lumii noui*", adică adepții mișcării legionare, își asumă rolul de ARHITECT sau de CONSTRUCTOR. TERENUL pe care urmează a se înălța noul monument este Europa, un spațiu aflat, după cum ne dirijează autorul să înțelegem, în plin proces de CURĂȚARE („*iureșul ei de purificare*"). Pentru a înălța EDIFICIUL (lumea nouă), CONSTRUCTORUL (legionarul) trebuie mai întâi să curețe TERENUL (patria, continentul) conform unui PLAN ARHITECTURAL (ideologia).

Textul ne dirijează să înțelegem că IDEOLOGIA ESTE O ARHITECTURĂ. Clădirile nu se înalță la întâmplare, ci în conformitate cu un plan de construcție și pe baza unui proiect prestabilit. Pentru a face posibilă punerea în aplicare a unui plan de construcție, de pe teren trebuie înlăturate structurile vechi, decăzute, aflate în mizerie. „*Vechile așezări*" sunt însă păzite de un cerber, de o bestie odioasă, ivită parcă din Iad, purtătoare de boli. Casa veche și dărăpănată, aflată în paza unui câine turbat, extrem de periculos, care trebuie ucis pentru a asigura siguranța comunității, trebuie să fi fost o imagine familiară cititorilor de presă din anii 1940. Imaginarul animalier este angajat pentru a declanșa atacul retoric și ideologic împotriva unui inamic, francmasoneria, caracterizat în termenii metaforei conceptuale FRANCMASONERIA ESTE O FIARĂ. În esență, textul impune ideea că anihilarea fiarei purtătoare de germeni (francmasoneria) este un act benefic de ecarisaj, o muncă

[8]Mircea Ruș..., „Lupta împotriva francmasoneriei", *Sfarmă-Piatră*, An VI, nr. 49 (serie nouă), Duminică, 17 Noembrie 1940, p. 3.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

sanitară, de curățare a terenului pe care se va ridica monumentul (lumea nouă) a cărui arhitectură (ideologia legionară) se va contopi cu „*zările albastre*". Militantismul retoric al textului, patosul discursiv amplificat ostentativ prin lanțuri de hiperbole dezvăluie o pretenție ideologică: OMUL LUMII NOI (legionarul) ESTE UN TITAN.

Ce observații pot fi făcute pe marginea acestui sumar cadru conceptual profilat în planul reprezentărilor discursive ?

În primul rând, se cuvine să menționăm că metaforele conceptuale trimit către aspecte dogmatice mai mult sau mai puțin dificil de identificat.

Mitul omului nou este o teză de mare circulație în mișcările de tip naționalist, fie de dreapta, fie de stânga. Legionarul, comunistul, sunt, în concepția arhitecților doctrinari, ființe de excepție, eroi civilizatori cu imens potențial creator. Eul creator al omului nou se manifestă activ în societate. Înainte de toate, omul nou trebuie să zdrobească vechea ordine a lumii. Conceptualizarea acestuia ca ARHITECT, ca ZIDITOR, este legată de forța de propagare a ideii că lumea nouă și cea veche sunt fundamental incompatibile. Lumea nouă ia ființă numai după ce este înlăturată lumea veche.

O altă teză larg răspândită în diversele configurații ideologice ale spectrului naționalist este aversiunea față de străin. Străinul este considerat un invadator, un necunoscut periculos cu interese oculte, care poate acapara puterea sau care poate contamina puritatea idealurilor unui popor și tradiția sacră a unui neam. În consecință, asigurarea spațiului vital al națiunii depinde de adoptarea uneia sau mai multor atitudini ostile față de străin: discreditare, ostracizare, lichidare. Instigarea la violență contra străinului este adesea dezvoltată prin reprezentări oblice și acte indirecte de limbaj. Pentru a fi mai lesne supus oprobriului, străinul este mai întâi dezumanizat. El încetează să mai fie o ființă umană în carne și oase și este transfigurat în ceva ce poate declanșa stări emoționale negative de mare intensitate precum

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

teama sau oroarea. Prin urmare, conceptualizarea străinului ca FIARĂ, DEMON[9], FLAGEL sau GUNOI ține de ideea că autohtonul și străinul sunt entități radical diferite. Omul locului are obligația de a domina veneticul, nu de a se lăsa dominat.

În al doilea rând, e indicat să arătăm că metaforele conceptuale au infuzie ideologică variată în funcție de rolul asumat de un anumit organ de presă. Presa de propagandă este, din acest punct de vedere, instrumentalizată, înregimentată și instituționalizată ideologic. În articolele propagandistice, încărcătura ideologică a domeniilor și cadrelor conceptuale este sau tinde să fie maximă. Oprindu-ne asupra unor exemple de materiale publicate în presa legionară și comunistă, vom încerca să identificăm câteva din conceptualizările metaforice dominante prin care sunt amorsate încărcăturile ideologice. Arhitecturile simbolice pe care le profilează metaforele conceptuale pot fi examinate în funcție de potențialul lor de a ilustra cele două mari clase de fenomene deja menționate, anume *totemizarea ideologică* și *ideologizarea resurselor semiotice*.

Totemizarea ideologică. Ca exemple de embleme lingvistice ale unei ideologii considerăm: a) termenii și structurile care denumesc tipul de orientare (*anarhism*, *liberalism*, *dirijism*, *intervenționism*, *socialism* etc.), conceptele operatorii (*echitate*, *autonomie*, *capital*, etc.) sau finalitatea proiectului ideologic (*progres*, *conservare*, *colonizare*, *anexare*, *subjugare* etc.), b) supranumele fondatorilor/ conducătorilor (*Der Führer*, *Il Duce*, *Căpitanul*, *El Lider Maximo*, *Cel mai iubit fiu al poporului*), c) denumiri privind tipurile de organizații ale adepților (*străjerii*, *cămășile verzi*, *pionierii*, *șoimii*) sau ierarhia de organizare a grupurilor, cu impact doctrinar (*cuib*, *celulă*, *comitet*) și d) termeni referitori la atitudini ale indivizilor și grupurilor (*retrograd*, *ultraliberal* etc.).

---

[9] „*Începând cu acest număr vom publica un breviar al francmasoneriei Marii Britanii care este după cum se știe* ***focarul*** *agresiunii iudaice și baza cea mai periculoasă a* ***satanicelor*** *sale instrumente*”, *Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p.1.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

Aceste rețele de fapte de limbă prin care se denumesc aspecte ale constituirii, dezvoltării şi funcționării uneia sau alteia dintre ideologii au grade diferite de specificitate semiotică. Unele cuvinte redau în chip exclusiv o valoare ideologică, altele pot fi comune mai multor configurații ideologice. Caracterul lor totemic este dat de gradul de ritualizare actualizat în interiorul arhitecturii simbolice prin care se propagă o ideologie. Emblemele lingvistice sunt, de regulă, convergente cu alte suporturi semiotice pasibile de totemizare: însemne, imnuri, imagini.

Presa aglutinează toate aceste embleme semiotice şi le propagă diferențiat, în funcție de interesele indivizilor şi organizațiilor care proiectează, fixează sau susțin o configurație ideologică. În societățile în care diferitele doctrine şi configurații ideologice se situează într-un echilibru dinamic, aservirea ideologică a unor sectoare ale presei nu perturbă, ci întreține, prin contrast, libertatea de circulație a informației atâta vreme cât funcția de informare nu este periclitată de prezența unei concentrații excesive de aspecte doctrinare aparținând unui singur complex ideologic. Atunci când mijloacele de informare în masă sunt subordonate unui singur ansamblu ideologic al cărui monopol se instituie odată cu eliminarea pluralității de idei, funcția de informare este înlocuită de o funcție de ideologizare. Redusă la condiția de instrument menit să asigure propagarea doctrinei, presa nu mai aduce în prim-plan datele caleidoscopice ale realității, ci imagini deformate de interpretarea ideologică a acestora.

Nemaireflectând realitatea, ci (re)construind-o pe fundamente ideologice, presa devine expresia constrângerilor de tot felul. Tabuizarea ideologică instaurată pe fondul eliminării pluralității ideologice se prelungește, în activitatea presei, prin impunerea cenzurii şi/ sau autocenzurii. Severitatea formelor de cenzură depinde de intensitatea tabuizării. Cu alte cuvinte, interdicțiile de limbaj înlesnesc totemizarea ideologică a unor fapte de limbă. În mijloacele de informare în masă, totemizarea se manifestă prin *supralicitarea* unor fapte de limbaj (cuvinte, expresii, enunțuri), care, în calitate de

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

embleme ale unor arhitecturi simbolice, se transformă, prin reluare obsesivă, în *clişee*. Caracterul lor dogmatic se întăreşte prin efectul de *supracodificare* a conţinuturilor ideologice. De pildă, *Legea presei din Republica Socialistă România*, document prin care se fixa importanţa ideologică a mijloacelor de informare în masă în detrimentul funcţiei de informare a acestora, includea şi individualiza numeroase fapte de limbaj din categoria totemelor ideologice. Sintagme emblematice precum „*omul nou*"[10] sau „*societate multilateral dezvoltată*"[11] ilustrau nu doar existenţa şi impactul *limbii de lemn*, ci, mai cu seamă, funcţia ideologică a respectivelor mijloace lingvistice, adică de „*modificare a imaginii unei comunităţi asupra lumii*" (Guţu-Romalo 2005: 231).

În totalitarism, totemizarea ideologică a unor cuvinte şi expresii pune în lumină supremaţia ideologiei asupra limbajului şi oglindeşte servitudinea mijloacelor de informare în masă. Aşa cum rezultă din capitolul al doilea al Legii nr. 3/28 martie 1974, „*funcţiile social-politice ale presei*" erau legiferate prin recurs frecvent la clişee ideologice. Exprimarea caracterizată de un cumul de şabloane atrage atenţia asupra a două cadre conceptuale, simptomatice pentru înţelegerea statutului presei în regimurile totalitare: *instituţionalizarea doctrinară* şi *ostilitatea ideologică*.

Cadrul *instituţionalizării doctrinare* este schiţat prin structuri sintactice alcătuite din verbe de angajament, de mare frecvenţă în limba de lemn adoptată de regimul comunist, precum *a contribui*, *a cultiva*, *a exercita*, *a milita*, *a promova*, urmate de compliniri obligatorii sau circumstanţiale, adică de ample dezvoltări nominale ale căror nuclee de

---

[10] „Art. 9 *Presa are un important rol educativ în dezvoltarea conştiinţei socialiste a cetăţenilor, în* ***formarea omului nou*** *şi* ***afirmarea multilaterală a personalităţii umane***" (L. 3/28.03.1974).

[11] „Art. 7 *În Republica Socialistă România presa exercită un rol activ în cunoaşterea de către mase a politicii interne şi externe a Partidului Comunist Român, militează pentru transpunerea în viaţă a* ***programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate****, a societăţii comuniste.*" (L. 3/28.03.1974).

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

semnificare pun în relief embleme ideologice precum *Partidul Comunist*, *clasa muncitoare*, *socialismul*. Conform legii menționate, presa trebuia să contribuie la răspândirea tuturor deciziilor Partidului Comunist, să cultive dragostea față de partid şi de stat, să asigure coeziunea națională și internațională a clasei stăpânitoare („*oamenii muncii*") în jurul partidului unic, să exercite activ rolul de mijloc de răspândire a politicilor Partidului Comunist, să militeze pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, să promoveze în rândul maselor valorile ideologice ale socialismului ș.a.m.d. În planul reprezentării discursive se configurează metafore conceptuale de tipul PRESA ESTE UN AGITATOR, PRESA ESTE UN ACTIVIST ș.a. Rolurile mijloacelor de informare în masă sunt exprimate în termenii aservirii. Metafora conceptuală PRESA ESTE UN SLUJITOR reflectă ideea că presa servește, în primul rând, propagării ideologicului.

Cadrul *ostilității ideologice* este configurat, în legea presei, de structurile sintactice alcătuite din verbe sau expresii verbale, aparent de angajament, în esență de natură punitivă, precum *a manifesta* (intransigență față de ceva), *a avea datoria* (de a face ceva), și determinanți care subliniază caracterul represiv al eventualelor ieşiri în afara traseelor ideologice agreate și întreținute de partidul unic. Dacă art. 8 accentuează raportul de excludere între tezele ideologice ale comunismului și alte orientări ideologice[12], pe care, de altfel, legea le condamnă în chip explicit, art. 14 insistă asupra rolului inchizitorial al presei[13], ale cărei atribuții, cu nimic mai prejos decât cele ale unei

[12] „Art. 8 *Presa contribuie la formarea concepției științifice, materialist-dialectice și istorice a partidului despre viață și societate*, ***manifestă intransigență revoluționară față de concepțiile obscurantiste, retrograde și antiumanitare***" (L. 3/28.03.1974).

[13] „Art. 14 ***Presa are datoria de a interveni în spirit critic, militant, pentru înlăturarea neajunsurilor și stărilor de lucruri negative, din orice domeniu de activitate, de a combate manifestările cu caracter antisocial, abaterile de la normele eticii și echității socialiste, de a dezvălui fenomenele dăunătoare societății noastre și de a acționa pentru înlăturarea lor***" (L. 3/28.03.1974).

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

organizații polițienești, au ca finalitate înlăturarea elementelor perturbatoare. Altfel spus, presa *combate*, *condamnă*, *critică*, *demască*, *înlătură*, *lichidează* „*fenomenele dăunătoare*" care pot apărea, aidoma unor boli, în organismul sănătos al societății socialiste. Atribuirea unor astfel de sarcini sugerează că, în complicitate cu alte instituții de represiune aflate în slujba unui regim autoritar, mijloacele mass-media au capacitatea de a acționa ca mecanisme de exercitare a controlului asupra maselor. Concomitent cu proslăvirea realizărilor regimului, presa revoluționară, militantă, ia parte la eliminarea „*neajunsurilor și stărilor de lucruri negative, din orice domeniu de activitate*". Aparent, în planul reprezentării discursive stă o conceptualizare considerată favorabilă regimului, PRESA ESTE UN JUSTIȚIAR. În realitate, conceptualizarea este defavorabilă și are identitatea PRESA ESTE UN INCHIZITOR.

Ostilitatea ideologică nu se manifestă doar la nivelul legislației prin care se impune controlul asupra canalelor publice de comunicare ci este formalizată, prin interdicții cu grad variabil de intensitate, chiar în legile fundamentale, în Constituțiile regimurilor autoritare și totalitare. Astfel, Constituția României din 1938 cuprindea paragrafe prin care era exprimată, între altele, fie *aversiunea față de tot ceea ce este străin* (Art. 3: „*Teritoriul României nu se poate coloniza cu* ***populațiuni de semințe străină***"; „Art. 28: „*Decorațiunile* ***străine*** *se vor purta de Români numai cu autorizarea regelui*"), fie *repulsia față de ideologia comunistă* (Art. 7: „*Nu este îngăduit nici unui Român a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernământ a Statului, împărțirea ori distribuirea averii altora, scutirea de impozite ori* ***lupta de clasă***"). În replică, Constituția Republicii Socialiste România din 1965 *cenzurează libertatea de exprimare* și *scoate în afara legii orice ideologie* „*antidemocratică*" (Art. 29: „*Libertatea cuvîntului, presei, întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orînduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc. Participarea la astfel de asociații și propaganda cu caracter fascist sau antidemocratic sînt pedepsite prin lege.*").

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

Prin tabuizare, presa este instrumentalizată și aservită intereselor ideologice ale unui regim acaparator, fiind redusă la condiția de vehicul de propagandă și manipulare (Roșca 2006). Concomitent cu procesul de legiferare a asumpțiilor ideologice trebuie consemnat și un alt fenomen semiotic important, punerea în circulație a unor embleme și sloganuri cu mare încărcătură propagandistică. Atât presa legionară cât și presa comunistă au recurs intens la acest mecanism de totemizare. Publicații ale mișcării legionare precum „*Buna-vestire*", „*Cuvântul*", „*Garda*" sau „*Sfarmă-piatră*" erau însoțite de lozinci mai mult sau mai puțin explicite din punct de vedere ideologic, precum „*Ziar al Mișcării Legionare*" (*Cuvântul*), „*Ziar liber de luptă și doctrină românească*" (*Buna-Vestire*), „*Săptămânal de doctrină și luptă românească*" (*Sfarmă-Piatră*). Conceptualizarea fundamentală a acestor simboluri este LUPTA, subliniindu-se astfel dimensiunea militantă, agresivă a doctrinei.

Un tip asemănător de totemizare ideologică îl întâlnim pe prima pagină a publicației-fanion din perioada comunistă, „*Scînteia*", pe al cărei fronton figurau semne iconice precum „secera și ciocanul", „flacăra roșie" și stema republicii cu săbii încrucișate, embleme însoțite de sloganul „*Proletari din toate țările, uniți-vă*!". În cazul acestor simboluri, conceptualizări precum MUNCA și UNITATEA sunt dublate de sugestia LUPTEI, pentru a se sublinia dimensiunea revoluționară a ideologizării. Un alt aspect notabil ce trebuie pus în legătură cu totemizarea ideologică privește denumirile unora din publicațiile tipărite în perioada comunistă. Spre exemplu, în inventarul publicațiilor literare românești cuprinse în *Dicționarul presei literare românești* (Hangiu 1987) regăsim titluri precum „*Era socialistă*" (din 1972), „*Flacăra*" (din 1952), „*Glasul patriei*" (1955 - 1972), „*Lupta de clasă*" (1920-1972) sau „*Scînteia tineretului*" (suplimentul literar-artistic înființat în 1981), care în mod denotativ sau conotativ evidențiază acțiunea sau expansiunea ideologicului. Denumirile acestor publicații continuă, într-un fel sau altul, imaginarul revoluționar al unor publicații cu fond ideologic mai vechi, precum „*România muncitoare*". Acestor titluri le trebuie adăugată lista publicațiilor de ideologizare

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

destinate copiilor și adolescenților precum „*Cravata roșie*" (1953-1967), „*Cutezătorii*" (1967-1989), „*Pionierul*" (apărută în 1949, între 1953-1967 „*Scânteia Pionierului*"), „*Șoimii patriei*" (1980-1989), „*Tânărul leninist*"/ „*Tineretul leninist*" (1951-1974).

Dacă se iau ca reper titlurile publicațiilor trebuie arătat că, în perioada comunistă, totemizarea ideologică s-a concretizat în impunerea unui repertoriu uriaș de termeni onomastici și toponimici menit să glorifice ideologia și regimul. Cercetarea acestui mare inventar de denumiri ar indica cât de intens marcată a fost infuzia de ideologie în unele aspecte ale vieții cotidiene. De exemplu, un ghid al orașului București[14] publicat în 1962, evidențiază, prin numele de instituții și de străzi, amploarea procesului de totemizare ideologică. Principalele clase denominative sunt:

a) denumiri ale unor unități industriale: *Uzinele „Grivița Roșie*" (74), *Uzinele „23 August*" (77), *Uzinele „Steaua Roșie*" (79), *Uzinele metalurgice „Timpuri Noi*" (79), *Uzina „9 Mai*" (83), *Fabrica „Victoria socialistă*" (86), *I.I.S. „Flamura roșie*" (87), *Uzinele textile „7 Noiembrie*" (88), *Fabrica „Tricotajul roșu*", *Fabrica „Flacăra roșie*" (89), *I.I.S. „1 Mai*" (90), *Întreprinderea „I. C. Frimu*" (91) etc.;

b) denumiri ale unor instituții de învățământ: *Școala medie nr. 23 „Dr. Petru Groza*" (121), *Școala medie nr. 32 „Filimon Sîrbu*" (121), *Școala medie nr. 38 „23 August*", *Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu*" (130), *Institutul de științe economice „V. I. Lenin*" (130), *Institutul pedagogic „Maxim Gorki*" (131) etc.;

c) denumiri ale unor instituții de cultură: *Muzeul „Marx-Engels-Lenin*" *de pe lîngă Institutul de Istorie al P.M.R.* (153), cinematografele „*Patria*", „*Republica*", „*Victoria*", „*Flacăra*", „*I. C. Frimu*", „*Ilie Pintilie*", „*1 Mai*", „*30 decembrie*" (182-184), bibliotecile „*Cravata roșie*", „*16 februarie*", „*Th. Neculuță*" (208-209) etc.;

[14] Am trecut între paranteze rotunde paginile la care se află exemplele citate.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

d) denumiri de străzi, cu subclasele[15]:

1. denumiri referitoare la fondatorii doctrinari[16]: *Karl Marx*, [Fr. Engels], [V. I. Lenin], [I.V. Stalin] etc.

2. denumiri referitoare la membrii eșalonului de conducere: [Ana Pauker], *Dr. Petru Groza*, [Gheorghe Gheorghiu-Dej], [Nicolae Ceaușescu] etc.

3. denumiri referitoare la „strămoși", „eroi" și „martiri" ideologici: *Constantin Dobrogeanu Gherea*, *Ștefan Gheorghiu*; *Olga Bancic*, *I. C. Frimu*; *Filimon Sîrbu*, *Ilie Pintilie*, *Vasile Roaită* etc.

4. denumiri referitoare la momente cu rezonanță ideologică internațională și națională: *16 Februarie* 1933 (greva muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Griviția) *6 Martie* 1945 (instaurea primului guvern comunist în România), *1 Mai* 1889 (Ziua Internațională a Oamenilor Muncii), *9 Mai* (ziua capitulării Germaniei naziste), *23 August* 1944 (ziua „întoarcerii armelor") *7 Noiembrie* 1917 (instaurarea regimului comunist în Rusia), *30 decembrie* 1947 (proclamarea Republicii Populare România) etc.

5. denumiri referitoare la locuri simbolice sub aspect ideologic: [Doftana] (închisoare în care au fost deținuți numeroși lideri comuniști și nu numai), [Griviția] (Atelierele C.F.R. în care s-a desfășurat greva muncitorească din 16 februarie 1933) etc.

6. denumiri referitoare la lupta contra altor ideologii: *Bd. Armatei Poporului*, *Șos. Armatei Sovietice*, p. 350; *Drumul luptătorilor antifasciști*, p. 361 ș.a.

Fără a fi epuizat clasele și subclasele vastului registru de denumiri marcate ideologic, se poate nota că unele denumiri din ghidul menționat reflectă noțiuni-cheie ale doctrinei comuniste precum LUPTA (*Fabrica „Victoria socialistă"*; *Bd. Armatei Poporului*, *Drumul luptătorilor antifasciști*, *Șos. Armatei Sovietice*), MUNCA (*Bd. ~*, *Piața ~*,

[15] Am pus între paranteze pătrate denumiri de străzi care nu apar în ghidul citat.

[16] Numele de persoane trecute între paranteze pătrate sunt denumiri de străzi din alte localități românești.

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

Str. Muncii, *Str. Muncitorul*, 373; *Str. Proletarului*, 379; *Str. Romînia muncitoare*, 380), PROGRESUL (*Uzinele metalurgice „Timpuri Noi"*, *Str. Progresului*), SACRIFICIUL (*Uzinele „Grivița Roșie"*, *Fabrica „Tricotajul roșu"*), NAȚIUNEA (cinematografele *„Patria"*, *„Republica"*; *Bd. Republicii*) ș.a. Această ultimă constatare legitimează ipoteza că totemizarea ideologică este solidară cu procesul de ideologizare a resurselor semiotice.

Ideologizarea resurselor semiotice. Mecanismul prin care diverse categorii de semne întrebuințate în comunicarea umană sunt asociate unor valori ideologice, deși, în mod natural, respectivele semne nu sunt purtătoare ale unor asemenea valori se numește ideologizare a resurselor semiotice. Cercetătorii au remarcat că acest fenomen are *pertinență culturală*. Pentru vorbitorii unei limbi neaservite unei ideologii totalitare, noțiuni precum LIBERTATE, MOBILIZARE, ORDINE, PATRIOTISM au alte rezonanțe cognitive și emoționale decât pentru vorbitorii unei limbi instrumentalizate ideologic (Rose în Michael/Doer 2002: vii). Alți specialiști afirmă că ideologiile totalitare se impun prin violență extremă (Gerlach/Welth în Geyer/Fitzpatrick 2009: 137 ș.u.), implicațiile de ordin semiotic fiind multiple. Multe studii românești, precum Teodorescu 2000, Rad 2009, Zafiu 2007, au descris și comentat trăsăturile *limbii de lemn*, înțeleasă ca specie de limbaj politic care anihilează alte tipuri de discurs și impune prin forță doar ideologia oficială (Zafiu 2007), însă adoptarea unei perspective mai largi decât unghiul lingvistic ar permite punerea în dezbatere a ideologizării resurselor semiotice, fenomen care afectează mai multe feluri de semne specifice comunicării umane: vizuale, auditive, gestuale.

Domeniul studiilor asupra propagandei cuprinde o mare bogăție de ilustrări care probează presiunea ideologiei asupra limbajului, definit aici în sensul larg, de facultate a omului de a comunica prin semne. Cercetarea resurselor, mijloacelor și strategiilor de ideologizare a semnelor din comunicarea umană nu trebuie să neglijeze dovezi precum *afișul* (Moore 2010), *filmul* (Hoffmann 1996), *fotografia*, *literatura*, *muzica*, *pictura*, *sculptura* (Cull/Culbert/Welch 2003) ș.a.,

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

adică întregul spectru de probe semiotice care demonstrează că semioza ideologiilor totalitare tinde să își aproprieze, dacă ar fi posibil, toate codurile și canalele de comunicare. Dată fiind vastitatea acestui câmp de investigație, în cele ce urmează vom descrie doar două aspecte importante privind raportul ideologie-limbaj în totalitarism: *portretizarea fondatorilor ideologiei* și *hegemonia discursului unic*.

Constantele semiotice ale portretizării fondatorilor sunt *metaforizarea* și *hiperbolizarea excesivă*. Aidoma strămoșului totemic, fondatorul este un simbol revendicat pentru a legitima individualitatea, forța și statornicia constructelor ideologice. În regimurile totalitare, „deificarea" fondatorului capătă caracter absolut, în sensul că îi sunt alocate cele mai multe, dacă nu chiar toate tipurile de resurse semiotice disponibile la un moment istoric dat. În timp, biografia fondatorului este ficționalizată. În arhitectura simbolică a portretizării, cuvintele, imaginile, muzica etc. au rolul de a plăsmui o figură legendară, ale cărei atribute sunt conturate în mod exclusiv elogios. Mijloacelor de informare în masă le este trasată sarcina de a răspândi cu orice prilej o astfel de literatură omagială, constituită prin *deformarea proporțiilor* și prin *ritualizarea ceremonialului omagial* (Roșca 2006: *passim*). O altă caracteristică dominantă a acestui gen de portretizare este *maniheismul*; pe cât de luminoasă și aurorală este figura tutelară a fondatorului, pe atât de întunecată și violentă este raportarea la părinții ideologiilor adverse. Două ne par a fi strategiile implicate în preamărirea fondatorului și blamarea potrivnicilor ideologici, reali sau închipuiți. Prima strategie are la bază legea proporționalității directe: acumularea laudei este dublată de o acumulare a blamului[17]. Cea de-a doua strategie

[17] „*Măreţele principii ale internaţionalismului proletar şi-au găsit o minunată expresie în acea lozincă ce însufleţeşte de peste un secol lupta omenirii muncitoare:* „***Proletari din toată ţările, uniţi-vă!***". *În zadar burghezia şi toate slugile sale ideologice, dela duşmanii făţişi şi până la reformiştii şi revizioniştii de toate felurile, s'au năpustit pline de ură împotriva învăţăturii marxiste, căutând fie s'o nimicească, fie s'o târască în*

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

se manifestă după legea proporționalității inverse: acumularea laudei se realizează pe fondul restrângerii blamului, până la eliminarea din encomion a imaginii adversarului. Această a doua strategie de portretizare pare a se instaura pe măsură ce regimul își elimină adversarii ideologici, iar portretul fondatorului este astfel construit încât să nu admită comparație. Uzul exclusiv al uneia sau alteia dintre strategii pare slab reprezentat în presa vremii, fiind preferate variante mixte de portretizare. Între metaforele conceptuale frecvent întâlnite în portretizarea fondatorilor putem include conceptualizări precum FONDATORUL ESTE UN EROU CIVILIZATOR[18], FONDATORUL ESTE UN GENIU[19], FONDATORUL ESTE UN LUPTĂTOR[20], FONDATORUL ESTE UN REVOLUȚIONAR[21], FONDATORUL ESTE UN SFÂNT[22] sau FONDATORUL

---

mlaștina oportunismului, să-i tocească ascuțișul, să-i smulgă miezul revoluționar." (*Scânteia*, anul XXII, nr. 2608, sâmbătă, 14 martie 1953, p. 1).

[18] „*toată suflarea omenească ce crează și luptă pentru pace, socialism și viitorul fericit al omenirii sărbătorește astăzi, cu nemărginită dragoste și nădejde, 70 de ani dela nașterea* ***genialului nostru dascăl și conducător****, Iosif Vissarionovici Stalin*" (*Scânteia*, seria III, anul XVIII, nr. 1613, miercuri, 21 decembrie 1949, p. 1).

[19] „*Dar* ***geniul lui Adolf Hitler*** *nu se oprește aici. El lucrează mai departe la reclădirea globului, pe care-l vede grupat în mari spații organice, cari să se complecteze armonic, prin relații prietenești*" (*Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p. 4).

[20] „*De peste 50 de ani,* ***tovarășul Stalin luptă fără întrerupere pentru cauza clasei muncitoare****, pentru fericirea celor ce muncesc*." (*Scânteia*, seria III, anul XVIII, nr. 1613, miercuri, 21 decembrie 1949, p. 3).

[21] „*D. General Antonescu, Conducătorul Statului Român, se găsește la ora aceasta în Italia ca oaspete al Ducelui Mussolini.* ***Ambasador al unanimității conștiințelor și al sufletului legionar al țării acesteia care renaște din suferință și din dezastru****, d-sa a fost primit la Roma* ***cu cinstea cuvenită unei mari figuri europene și demn reprezentant al unei revoluții cu legitimă filiațiune în gîndirea înnoitoare de veac a fascismului***." (*Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p. 5).

[22] „*Mai înalt, mai sfânt și mai biruitor/ Te'nalți peste eroii Neamului – martir/ Al celor mai curate năzuințI/ Al lutului și morții 'nvingător,/ De-a-pururi uns cu-al*

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

ESTE UN TITAN[23].

Prin acumulare[24], astfel de conceptualizări configurează o *retorică encomiastică* menită să contribuie la instaurarea și dezvoltarea *cultului personalității*. La dezvoltarea cultului personalității contribuie „*o armată de activiști, artiști, oameni de litere și ziariști*"[25]. Discreditarea violentă a inamicului ideologic[26] are rolul de a sublinia anvergura

---

nemuririi mir/ Și luminat de focul marilor credinți" (*Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p. 4).

[23] „*Se împlinesc astăzi 83 de ani dela nașterea lui Vladimir Ilici Lenin,* ***titanul gândirii și acțiunii revoluționare, conducătorul și învățătorul oamenilor muncii din toate țările lumii***" (*Scânteia*, anul XXII, nr. 2642, miercuri, 22 aprilie 1953, p. 1).

[24] „*Ziua de 22 Aprilie este o dată remarcabilă în istoria omenirii. Este ziua în care s'a născut Vladimir Ilici Lenin –* ***genialul continuator al operei nemuritoare a lui Marx și Engels, conducătorul tuturor asupriților și exploataților, întemeietorul Partidului Bolșevic, organizatorul și conducătorul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, creatorul primului stat socialist din lume***." (*Scânteia*, anul XXI, nr. 2329, duminică, 20 aprilie 1952, p. 2).

[25] Adrian Cioroianu, „*Cine a profitat de cultul lui Ceaușescu*?" în *Historia*, nr.99/2010, p. 36-37. A se vedea și arhiva de tablouri omagiale din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, disponibilă la adresa www.comunismulinromania.ro.

[26] O portretizare a „Generalissimului" Stalin semnată de Gh. Gheorghiu-Dej și publicată pe prima pagină a ziarului *Scânteia* evidențiază rolul de marcator de distanță (ideologică, retorică, expresivă) al seriei de elemente prin care se potențează blamul dușmanilor de clasă, concomitent cu utilizarea cumulului de atribute pozitive prin care este glorificată personalitatea tutelară a fondatorului ideologic: „*Pentru popoarele sovietice, numele lui Lenin și Stalin sunt* ***nume de eliberatori glorioși****, care le-au salvat din* ***cumplita beznă a robiei capitaliste****. În cântece populare și legende, în povestiri și poeme eroice, cele peste o sută de naționalități din U.R.S.S. își exprimă marea dragoste și recunoștință pentru* ***omul genial care le-a ridicat la o viață demnă și fericită, la o cultură înaintată, care le-a condus la victoria socialismului și la victoria asupra cotropitorilor fasciști germani****. Nu numai popoarele sovietice, ci și popoarele din lume întreagă văd în Stalin pe* ***organizatorul victoriei asupra fascismului, pe salvatorul civilizației de sub amenințarea barbariei hitleriste, pe marele eliberator al popoarelor***." (*Scânteia*, seria III, anul XVIII, nr. 1613, miercuri, 21 decembrie 1949, p. 3).

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

urieșească a calităților morale ale fondatorului. În alte medii semiotice, precum sculptura sau pictura, ideologizarea calităților fondatorilor se traduce în exploatarea unor spații de mari dimensiuni. Cea mai mare statuie a lui Lenin, ridicată în Volgograd (fostul Stalingrad), avea o înălțime de 27 de metri. Monumentul lui Stalin din Praga (1955-1962) măsura 15 metri în înălțime și avea o lungime de 22 de metri. Ca și sculptura, pictura omagială mizează pe grandoare, până la frizarea absurdului (Cioroianu 2010). În arhitectură, presiunea extremă a ideologiei totalitare se concretizează în realizări monumentale cu evident rol propagandistic (Groyn 2008), pe care istoria le conservă sub denumiri cu atribute de ordin doctrinar: arhitectura *nazistă*/ *stalinistă*/ *ceaușistă* etc.

Înregimentarea ideologică a artelor subliniază *hegemonia discursului unic* întreținut în totalitarism. În plan semiotic, pluralitatea și diversitatea sunt înlocuite de uniformitate, iar eterogenitatea este suspendată pentru a legitima omogenitatea. Procesul de nivelare semiotică se întemeiază pe premisa de altfel falsă conform căreia ideologiei partidului-stat trebuie să îi corespundă un singur tip de limbaj sau un singur canon de instrumentalizare a limbajelor. Una din caracteristicile de fond ale acestui proces abuziv de uniformizare este apariția *pletorelor* prin care se dezvoltă lanțuri de echivalențe menite să extindă cuprinderea constructelor ideologice asupra unor noțiuni lipsite de asemenea conținut. De pildă, în presa comunistă din România, *socialism*, *proletariat* și *partid* au fost mereu puse în echivalență cu *fericire*, *forță*, *glorie*, *libertate*, *lumină*, *luptă*, *pace*, *progres*, *putere*, *revoluție*, *succes*, *superioritate*[27] ș.a., în vreme ce *capitalism* și

[27] „*Oamenii muncii, întreaga omenire progresistă și iubitoare de pace salută astăzi a 35-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Flacăra aprinsă cu 35 de ani în urmă de către forțele revoluționare din Rusia, în frunte cu proletariatul, sub conducerea gloriosului partid al lui Lenin și Stalin, a crescut an de an tot mai uriașă și luminează cu neasemuită strălucire drumul sutelor de milioane de oameni ai muncii de*

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)

imperialism au fost sintactic și ideatic legate de *crimă*, *criză*, *foamete*, *lăcomie*, *mizerie*, *povară*, *război*, *robie*, *sclavie*, *stagnare*[28] ș.a., funcția manipulatoare a acestor paralelisme de tip maniheist neputând fi tăgăduită. Aceleași echivalențe pot fi observate și în planul reprezentărilor vizuale oficiale. Schițele, desenele, gravurile și tablourile omagiale îi înfățișează pe fondatori și pe conducători în lumină pozitivă. Prototipul conceptual al PĂRINTELUI IUBITOR nu e dificil de recunoscut: liderii cu figuri zâmbitoare și gesturi grijulii sunt înfățișați în mijlocul unei mulțimi de oameni simpli, cu chipuri fericite. Lumina ce înconjoară conducătorul se revarsă asupra mulții cuprinse de extaz. În antiteză, universul capitalismului este pus în lumină negativă. Fotografiile și caricaturile care acompaniază uneori textele de presă înfățișează o lume aflată în disoluție.

Hegemonia discursului unic poate fi interpretată în cel puțin două direcții. Pe de o parte, trebuie luată în considerare tendința discursului totalitar de a acapara un bazin de resurse semiotice cât mai larg iar, pe de altă parte, trebuie avută în vedere tendința de a recurge la șabloane în orice context comunicativ. Însă uniformitatea și simetria nu probează puterea ideologiei totalitare asupra limbajului, ci faptul că, la scară istorică, semioza artificială și efemeră rezultată din corelarea în raport de 1:1 a constructelor ideologice cu resursele limbajului natural uman nu poate fi decât un eșec răsunător.

---

pretutindeni spre socialism și fericire, spre pace și progres" („Sub steagul victorios al lui Lenin și Stalin", *Scânteia*, anul XXII, nr. 2499, joi, 6 noiembrie 1952, p. 1).

[28] „*Într'un contrast puternic cu succesele măreţe ale Uniunii Sovietice, cu viaţa liberă şi înfloritoare spre care duce drumul socialismului, apare astăzi tabloul întunecat al lumii capitaliste, lumea robiei, foametei şi războiului. La 35 de ani după lovitura pricinuită de Revoluţia din Octombrie, lumea capitalismului se caracterizează astăzi printr-o economie care bate pasul pe loc şi se zbate în ghiarele crizei generale a capitalismului ce se adânceşte tot mai mult, prin criza economică, care se repetă mereu, prin militarizarea intensă a economiei, prin concurenţa sălbatică şi înrobirea unor ţări de către altele*." („Sub steagul victorios al lui Lenin și Stalin", *Scânteia*, anul XXII, nr. 2499, joi, 6 noiembrie 1952, p. 1).

BDD-B4-02 © 2013 Editura Junimea
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:40 UTC)